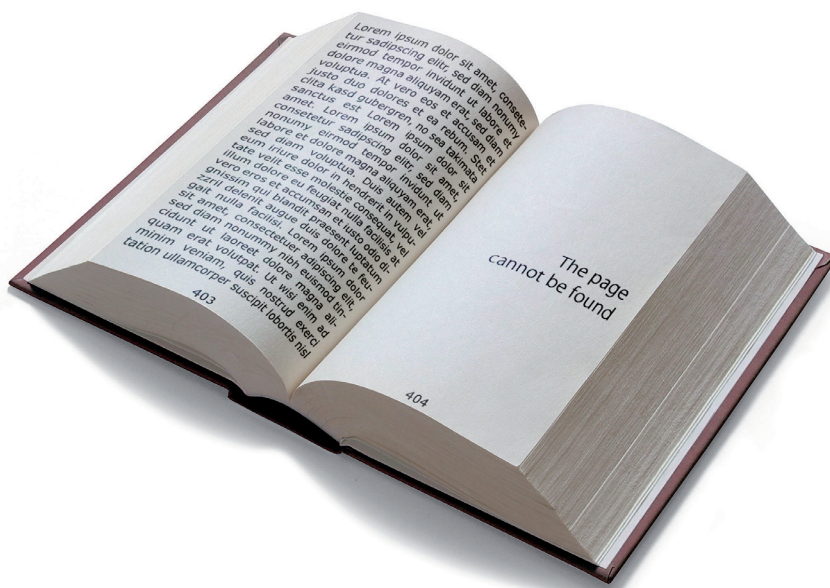

Szerkesztette: Tóth Zsófia Anna

A VARÁZSGYŰRŰTŐL AZ INTERKONFESSZIONÁLIS KOMMUNIKÁCIÓIG

INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI METSZÉSPONTOK
BÖLCSÉSZETI MEGKÖZELÍTÉSBN

Primaware
Szeged, 2011

Szerkesztette: Tóth Zsófia Anna

A VARÁZSGYŰRŰTŐL AZ
INTERKONFESSZIONÁLIS
KOMMUNIKÁCIÓIG

INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI METSZÉSPONTOK BÖLCSÉSZETI
MEGKÖZELÍTÉSBN

PRIMARE
Szeged, 2011

A konferencia kötet a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005
azonosító számú, „Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása
a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt az Európai
Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

A KIADVÁNYT SZERKESZTETTE:

MARIÁNOVICH DÁNIEL

ISBN 978-963-306-108-4

© A címlapon szereplő képet Alexandre Galant bocsájtotta a kötet szerkesztőinek rendelkezésére

© Arany Mihály György, Cserhátiné Ohnmacht Magdolna, Czerjak Milána, Dótsch Szilvia, Hausz Frigyes, Hevesi Andrea, Illés Imre Áron, Kovács Krisztina, Lénárt András, Lengyel Zsuzsanna, Maczelka Csaba, Milián-Bogyai Réka Orsolya, Mitnyán Lajos, Nádasdi Péter, Petneházi Gábor, Székesi Dóra, Szilágyi Péter, Szócs Tibor, Tóth Ákos, Tóth Csilla, Tóth Zoltán János, Tóth Zsófia Anna, Turi Zsolt, Varga Ferenc, Virágh Anna, Vukman Péter, Z. Karvalics László

BEVEZETŐ

Az információ-jelenséggel foglalkozó kortárs tudományosságnak egyre bonyolultabb a természetrajza és a szakmai-diszciplináris beágyazása. A kommunikációelmélettel kokettáló matematikai-statisztikai információelmélet árnyékában évtizedekre háttérbe szorult az az alapvető szempont, hogy a jeltömeg fizikai mozgására és állapotára érvényes kvantitatív, mennyiségi megközelítés mellett – és gyakrabban: helyette – a jelentésre, a tartalomra és a funkcióra érzékeny minőségi, kvalitatív vizsgálatokra is szükség van.

Ennek a tudományos küldetésnek elsősorban a társadalom-és bölcsészettudományok tudnak megfelelni. Az alábbi kötet, amely a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának fiatal kutatóitól (PhD hallgatók, tudományos segédmunkatársak és tudományos munkatársak) származó tanulmányokat tartalmaz, jól szemlélteti azt a tematikus és módszertani sokféleséget, amellyel a legkülönbözőbb témák kutatói megtalálhatják az utat az információval, annak természetével, áramlásával, terjedésével kapcsolatos kérdésekhez. Láthatóvá válik, hogy miként újítja, frissíti meg a hagyományos megközelítéseket egy információ-központú nézőpont-választás, és a legérdekesebb eredmények avval az ígérettel is kecsegtetnek, hogy speciális szakterületi témák tanulságai, eredményei felhasználhatóak lehetnek egy átfogóbb információtudományi szintézisben.

A közölt dolgozatok a 2011. február 3-án megrendezett „Információs társadalom alprogram szakmai konferenciája” című tudományos rendezvényen elhangzott előadások írott változatai. Ezen a konferencián a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt keretein belül alkalmazott fiatal kutatók mutatták be vizsgálódásaik és munkájuk eredményeit.

Szeged, 2011. június

Z. Karvalics László és Tóth Zsófia Anna

TARTALOM

IRODALOM

- 1 . Maczelka Csaba: *Hiszen te tudással sáfárkodsz*
Információáramlás és utópikus hagyomány Gabriel Plattes Macaria c.
művében..... 9
- 2 . Székesi Dóra: *Az emberi elme működése, a valóság érzékelése,*
nyelvi reprezentációja és az emberek közötti kommunikáció Diderot
első filozófiai írásaiban 19
- 3 . Arany Mihály György: *(Ki)útkeresések Christoph Ransmayr*
regényeiben 27
- 4 . Mitnyán Lajos: *Inspiro vs. informo, avagy az angyali*
üdvözletről és az információ kultuszáról.....35
- 5 . Czerjak Milána: *A művészet mint kommunikatív aspektus*
Gogol alkotásfilozófiájában.....43
- 6 . Varga Ferenc: *Varázsgyűrű - mesék Andrej Platonov*
tollából 51
- 7 . Hevesi Andrea: *Interkonfesszionális kommunikáció a korai*
újkorban: Balassi Bálint Adj már csendességet kezdetű versének
unitárius szöveg-hagyománya 57
- 8 . Kovács Krisztina: *Információs stratégiák és beszédmódok,*
a narratív identitás változatainak bemutatása a modernség iro-
dalmának egy példáján keresztül (Város és vidék találkozása
Hunyady Sándor prózájában) 63
- 9 . Tóth Ákos: *"A Szép Ernő-ügy" (Egy példa az irodalomtörténeti*
allegóriák keletkezésére, hatására, utóéletére).....72
- 10 . Milián-Bogyai Réka Orsolya: *A képiség kirajzol(ód)ása*
Garaczi László A mennyország térképe című elbeszélésében.....80

KULTÚRA

- 11 . Tóth Zsófia Anna: *A Chicago (1924-2002) karneváli végzet*
asszonyai: élet-halál/információ-dezinformáció zsonglőrök az
információs társadalom hajnalán.....90

- 12 . Tóth Zoltán János: *Performativitás és erőszak a hardcore mainstream pornófilmben. Az erőszak a férfi békéje.....97*
- 13 . Petneházi Gábor: *Színlelés és rejtőzködés, információ és dezinformáció a késő-renaisszánszban Kovacsóczy Farkas padovai beszédein keresztül 108*
- 14 . Turi Zsolt: *A nyelvi tesztek szerepe a cartoos stenosis és a Huntington-kór diagnosztikájában 115*

TÖRTÉNELEM

- 15 . Illés Imre Áron: *A flaviusi városi törvények szerepe Hispania romanizációjában.....130*
- 16 . Lénárt András: *Propaganda és cenzúra: spanyol filmpolitika a Franco-korszakban.....137*
- 17 . Virágh Anna: *Külgazdaság és katonapolitika: adalékok az Egyesült Államok spanyolországi támaszpontjainak finanszírozási kérdéseire (1953-1955) 144*
- 18 . Szócs Tibor: *Intézményes szóbeliség: a poroszlói rendszer az Árpád-korban 151*
- 19 . Hausz Frigyes: *Egy tudományos társaság kiépítése: a Royal Society és Magyarország 161*
- 20 . Szilágyi Péter: *Párbeszéd a kultúrák között: Magyarország és Líbia diplomáciai kapcsolatának kezdeti lépései 168*
- 21 . Vukman Péter: *Az információáramlás és az információszerzés lehetőségei és korlátai: Brit jelentések Magyarország a szovjet-jugoszláv konfliktusban játszott szerepéről (1948-1953) 177*

NYELVÉSZET

- 22 . Lengyel Zsuzsanna: *A humán kommunikáció evolúciós előzményei.....185*
- 23 . Cserhátiné Ohnmacht Magdolna: *A progresszív aspektus temporális tulajdonságainak vizsgálata - Az unicitás 194*

24 . Tóth Csilla: <i>Monotonitás és következtetések a magyar statikus lokatívuszi ragok, névutók esetében</i>	203
25 . Nádasdi Péter: <i>A prenominalis vonatkozó szerkezetek a magyarban</i>	213
26 . Dótsch Szilvia: <i>Az orosz tárgyatlan igék</i>	221

Hevesi Andrea:
**Interkonfesszionális kommunikáció a korai újkorban:
Balassi Bálint Adj már csendességet kezdetű versének
unitárius szöveghagyománya**

A 17. századi kolozsvári kiadású unitárius énekeskönyvekről a szakma meglepően keveset szól. Ennek elsődleges oka talán az lehet, hogy az irodalomtörténet kevésbé tartja érdekesnek az énekeskönyvek corpusanyagát.²⁰ Irodalmiságot, komoly művészi teljesítményt hiányolnak a bennük szereplő szövegekből. Első ránézésre ez a corpus valóban nem bővelkedik a kor legjelentősebb alkotásaiban, előadásomban viszont arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a mintegy öt tételből álló szakirodalmi lista talán érdemes a bővítésre.

Állításom alátámasztásához mindenképp szükséges szólni az énekeskönyvek kiadásairól. A kiadásoknak két fajtája van, az egyik gyülekezeti énekeskönyv, mely főként templomi használatra született, ebből a 17. században három látott napvilágot: az első 1605-1607 között, a második 1632 körül, a harmadik pedig 1697-ben. Az énekeskönyv-kiadások másik változata magánhasználatra született, így főképp zsoltárokat és egyéni kérést, könyörgést megfogalmazó énekeket tartalmaz. Ebből két kiadás született, egy 1623-ban, melyből sajnos nem maradt fenn példány, és egy 1700-ban.

A legelső kiadást 1605 és 1607 közé szokás tenni, melyben összesen 154 ének található.²¹ Főként 16. századi énekek szerepelnek a könyvben, melyek túlnyomó része a református énekanyagból lett átemelve, vagy átdolgozva az unitárius teológiai elveknek megfelelően. Ezen énekeskönyv jelentőségét emeli, hogy nyomtatásban itt, unitárius környezetben jelennek meg először Balassi versek (körülbelül tíz évvel

---

20 Ennek okát első megközelítésben talán Klaniczay Tibor tanulmányával lehetne magyarázni, (Klaniczay, 1997, 122-146). Klaniczay az első jelentős újításon átesett református énekanyag csekély irodalmi értékének okát abban találja meg, hogy a református gyülekezeti énekek propagandisztikus szándékát teszi meg Újfalvi az elsődleges célnak, s ezáltal kimaradnak a didaktikus, moralizáló, feddő énekek, valamint a szubjektív hangú vallási énekek, holott ezek a 16-17. századi énekanyagunk legértékesebb darabjai irodalmi szempontból. (i.m. 134.) Klaniczaynak a református énekanyagot elemző tanulmányát azonban mégsem lehet átültetni az unitárius énekanyagra: itt ugyanis vannak moralizáló, szubjektív hangú vallási énekek, a corpus irodalmi szempontból történő elemzése azonban néhány kivételtől eltekintve hasonló eredményt hozna. Ennek okáról egy későbbre tervezett dolgozat szól majd.

21 H. Hubert Gabriella, 2004, 54.

Balassi halála után): a *Pusztában zsidókat*, a *Bocsásd meg Úr Isten*, és az *Adj már csendességet* kezdetűek.

Az 1632 körüli kiadás az első énekeskönyv anyagához képest jelentősen bővült: 184 gyülekezeti ének található benne.²² Az első énekeskönyvben is meglévő három Balassi vers itt is megtalálható. Az 1697-es kiadás tovább bővül, már 196 ének található benne, így arányaiban egyre több 17. századi vers kap helyet a gyűjteményben, ám a fent említett három Balassi vers itt is megtalálható, s a szövegváltozat – kettő eltéréssel - gyakorlatilag itt is azonos az előző kiadás változataival. Az 1623-as, egyéni használatra szánt énekeskönyv elveszett, de a 19. században Várfalvi Nagy János által ismertetett névmutató táblája²³ szerint ebben az énekeskönyvben 29 ének volt található, a három Balassi szintén megvolt, mi több, kiegészített két Rimay verssel: a *Legyen jó idő csak...* és az *Oh ki későn...* kezdetűekkel.²⁴ Az 1623-as elveszett kiadás 1700-as újfenti kiadásában már 37 ének található, s szintén tartalmazza mind a Rimay, mind a Balassi verseket, sőt, Balassinak a *Bizonnyal ismérem* kezdetű versét is.

Az *Adj már csendességet* unitárius szövegváltozatai között a felsorolt kiadásokban összesen két eltérés van. (Itt meg kell jegyezni, hogy a legelső szövegváltozatot sajnos nincs módunk vizsgálni, mivel az ismertetett Balassi versnél az 1605-1607 körüli kiadás mindkét fennmaradt példánya csonkult.) Egy darab, az értelmezés szempontjából nem túl jelentékenynek mondható eltérést fedezhetünk mindössze fel a 4. strófában: az 1632-es és az 1697-es kiadásokban a „*sok bűnöm éktelen*” kifejezés található meg, míg az 1700-as kiadás a „*nagy bűnöm éktelen*” szövegváltozatot hozza. Úgy gondoljuk, hogy az igen csekély eltérés akár a véletlen műve is lehet, nincs okunk egyéb szövegváltozatok ismeretét feltételeznünk. Meglepő viszont a másik eltérés: a 3. strófában az 1632-es kiadás a „*kinek érdeméért*” kifejezést használja, míg az ebből származó 1697-es kiadás a „*kinek szent nevében*” kifejezést, s az 1700-as a „*kinek sok kínjáért*” kifejezést használja. Itt feltételezhetünk valamiféle direkt változtatást. Az *Adj*

22 H. Hubert Gabriella, 2004, 176-177.

23 Várfalvi Nagy János, 1871, 124.

24 Nem mellékes az sem, hogy az 1596-os kiadású Epicédium (mely a Balassi fivérek halálára íródott verseket tartalmazza) és az 1602-es Debreceni kiadású, Újfalvi Imre által szerkesztett református énekeskönyv után (melyben a 86. zsoltár Rimay által írott parafrázisa található meg, Az jó hitű ember... kezdetű) itt, unitárius környezetben jelennek meg először a személyes hangvételű, Istenhez fohászoló Rimay versek, melyek később a legismertebbek lesznek.

már csendességet... kezdetű Balassi vers unitárius szövegváltozatát az irodalomtörténet-írás romlott szövegváltozatnak véli.²⁵ Mégis, mivel az első nyomtatott megjelenésről van szó, talán érdemes ezt a kérdést alaposabban megvizsgálni.

Az *Istenes énekek* című, Rimay János és Balassi Bálint verseit más istenes témájú énekekkel együtt közlő kötetek első kiadása 1632-ben, Bártfán látott napvilágot, ebből példányt ma nem ismerünk. A kiadásokból alapvetően két változatot szokás megkülönböztetni: a rendezett és rendezetlen kiadásokat. Rendezett *Istenes énekek* kiadás alatt azt értjük, hogy ezen kiadásokban a Balassi és Rimay versek a szerzők nevével vannak ellátva, míg a rendezetlen kiadások a Rimay verseket is Balassi neve alatt közlik. Az *Adj már csendességet* unitárius szövegváltozatának vizsgálatához három rendezetlen és két rendezett kiadást vettem alapul.²⁶ A rendezetlen kiadások közül vizsgálom az 1633-as bécsi kiadást, az 1660 körüli bártfai kiadást, és az 1665-ös kassai kiadást. A rendezett kiadások közül az 1666-os lőcsei és az 1677-es kolozsvári kiadás a vizsgálat tárgya. A nyomdák helyéből kitűnik, hogy felekezeti szempontból jelen vannak a kiadásoknál katolikusok, és a protestánsok közül az evangélikusok és a reformátusok is.

A részletekbe menő textológiai szövegösszehasonlításra a dolgozat terjedelme nem ad lehetőséget, de tömören elmondható, hogy az *Istenes énekekben* szereplő *Adj már csendességet* szövegváltozatok összevetése az unitárius változattal a következőket adja: a hibásnak vélt unitárius szöveg változatai megvannak négy helyen az 1633-as bécsi *Istenes énekek* kiadás változatában, három helyen az 1660 körüli bártfaiban, szintén három eltérés található meg az 1677-es kolozsvári kiadásban, és kettő-kettő eltérés az 1666-os lőcsei, illetve az 1665-ös kassai kiadásban.²⁷ A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a dolgozat táblázatos formában a következő eltéréseket, az unitárius énekanyaggal közös változtatásokat regisztrálta:

---

25 Eckhardt Sándor, 1951, 270.

26 A szövegváltozatokat részben közli: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/itart.htm>

A részletekbe menő összehasonlítást a Vadai István és Sinka Zsófia által elkészített kollációk tették lehetővé, melyért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

27 A dolgozat nem veszi eltérésnek a helyesírási, nyelvjárási különbségeket. Különbségnek azt veszi, ami a szöveg értelmét befolyásoló tényező lehet.

1. vsz.	ódd bűtől éltemet (szívemet helyett)	Bártfa 1660k., Bécs 1633.
4. vsz.	nagy/sok bűnöm éktelen (a <i>de bűnöm éktelen</i> , kritikainak elfogadott)	Bécs 1633, Lőcse 1666, Kolozsvár 1677
5. vsz.	ereszthető/ébreszthető rímpár (az –e kérdőszó helyett az unit. énekeskönyv –ő végződést használ több éneknél, így feltételezzük, hogy az itt szereplő rímpár megegyezik a következőkkel: ereszthet- é/ébreszthet-é)	Bécs 1633, Lőcse 1666, Kolozsvár 1677
5. vsz.	Engem te szolgálát (a kritikai is ezt veszi át, noha ez található meg kevesebb forrásban)	Bécs 1633
6. vsz	jót cselekednem	Bártfa 1660 k. Kassa 1665
7. vsz.	letört szarvát (szárnyát helyett)	Bártfa, 1660 k., Kassa 1665, Kolozsvár 1677.

Látható, hogy az azonos változatok között bőven vannak át-
fedések, de meglepő módon nem az egymásból eredeztethető *Istenes*
énekek kiadások veszik át az eltérést, tehát legtöbbször nem lehet es-
ély arra, hogy az *Istenes énekek* újabb kiadását előkészítő szerkesztő
az előző kiadás hibásnak nevezett változatát veszi át bármiféle vál-
toztatás nélkül. Sőt, látható, hogy nem is attól függ a közös eltérések
száma, hogy az adott szövegváltozat az *Istenes énekek* rendezett vagy
rendezetlen ágához tartozik-e.

Sinka Zsófia és Vadai István kutatásai²⁸ a Balassi és Rimay
szövegek kapcsán megállapították az *Istenes énekek* szöveghagyomá-
nyozódásáról, hogy a hagyományozódás kötetek szintjén stemmával
nem ábrázolható. Ez azt jelenti, hogy az egyes szövegek szintjén állít-
ható csak fel egy több ágból álló stemma. A Sinka – Vadai-féle kutató-
sok állítása, hogy „előfordulhat, hogy a kiadó nem a rajzon közvetlen
ősként szereplő kiadásból meríti szövegét, hanem korábbi edíciót vesz
alapul.”²⁹ Ehhez az állításhoz hozzá lehet tenni, hogy ez a kiadói maga-

28 Sinka Zsófia – Vadai István, Fától az erdőt.

29 Sinka Zsófia – Vadai István, i.m.

tartás, tehát az, hogy a kiadás szövegeit a kiadó több forrásból szedi össze, vagyis választja ki a legmegfelelőbb változatot az adott helyre, már az Újfalvi Imre által megszerkesztett, 1602-ben Debrecenben kiadott református énekeskönyv bizonyos énekeinél is megfigyelhető, bár a pontos források megtalálása még itt sem valósult meg.³⁰

Láthatjuk, hogy az *Adj már csendességet* a kánonon kívül maradt unitárius szövegváltozatában több olyan eltérés található, melyek jelen vannak a későbbi *Istenes énekek*ben szereplő szövegváltozatokban, s a jelenlétük stemmával ábrázolhatatlan. Nagyon valószínű tehát, hogy a későbbi *Istenes énekek* kiadói rendelkeztek az unitárius változat, vagy egy ahhoz nagyon hasonló szövegváltozat példányával – tegyük hozzá, ilyet jelenleg nem ismerünk –, de ez a példány önmagában még nem elegendő az új szövegváltozatok létrejöttéhez, természetesen más kéziratokat vagy nyomtatványokat is ismerniük kellett. A kolozsvári nyomda működése alatt egyébként bizonyos, hogy egyes szövegek átkerültek más felekezethez tartozó nyomdába: Balázs Mihály kutatásai rámutatnak arra, hogy Heltai Gáspár imádságos könyvéből kerültek át szövegek az 1683-as lőcsei Imádságos könyvecskébe, noha itt hat szöveg szó szerinti átvételéről van szó.³¹ Ezek szerint lehetséges, hogy létezett olyan kiadói eljárás, mely során egy szöveg újbóli megjelenítéséhez a kötet összeállítói felekezettől függetlenül több szöveget, szövegváltozatot szereztek be, s tarthattak maguk előtt, melyek közül az esztétikai elvek, s emellett az adott felekezeti elvek alapján választották ki, változtatták meg a kiadvány céljának aktuálisan leginkább megfelelő szövegváltozatot.

Az *Adj már csendességet* esetében ez a hipotézis állni látszik. Ha az unitárius énekeskönyvek anyagában több ilyen példát találunk – mely első ránézésre nagyon valószínűnek tűnik –, akkor az újabb kutatások fő irányvonala az lehet, hogy a nyomdák közötti kapcsolatokat felfejtsük, hiszen itt olyan együttműködésről lehet szó, mely során a kiadásokon munkálkodók az aktuálisan legjobbnak mondható szöveg érdekében még a felekezeti vitákat is félretették, hogy beszerezzék a szövegváltozatokat, melyekből aztán saját változatot állítanak össze. Az unitárius énekeskönyvekben szereplő Balassi szövegváltozatoktól semmiképp nem lehet tehát eltekintenünk.

---

30 Ács Pál, 2004, 24.

31 Balázs Mihály, 2006, 35-36.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ács Pál (kísáró tanulmány), Újfalvi Imre, *Keresztyéni énekek*, Debrecen, 1602, (fakszimile), Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXVIII, Budapest, Balassi, 2004.

Balázs Mihály (közéteszi és a bevezető tanulmányt írta), *Heltai Gáspár imádságos könyve (1570-1571)*, Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2006.

Eckhardt Sándor (szerk.), *Balassi Bálint összes művei I*, Budapest, Akadémiai, 1951.

H. Hubert Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, *Historia Litteraria 17*, Budapest, Universitas, 2004.

Horváth Iván-Tóth Tünde, *Balassi Bálint összes verse*, Gépeskönyv, 2002. Letöltés dátuma: 2010. Hozzáférhetőség: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/itart.htm>

Klaniczay Tibor, „Újfalvi Imre és az 1602. évi énekeskönyv”, In *Reneszánsz és barokk, (Tanulmányok a régi magyar irodalomról)*, Szeged, Szukits Könyvkiadó, 1997, 122-146.

Sinka Zsófia – Vadai István, „Fától az erdőt”, In *Balázs Mihály 60. születésnapjára köszöntő kötetében* (megjelenés alatt)

Várfalvi Nagy János, „Az unitáriusok énekes-könyveiről”, *Keresztyén Magvető*, 1871, 124.